

O reinado de Fernando VII (1814-1833).

O reinado de Fernando VII definiuse pola **confrontación entre absolutismo e liberalismo**, que condicionou a súa evolución política. Estivo tamén estivo marcado polas consecuencias da Guerra da Independencia (graves perdas materiais e humanas, desarticulación das institucións do Antigo Réxime, quebra da Facenda, comezo do proceso independentista nas colonias americanas...) e polo contexto internacional europeo, marcado pola derrota napoleónica, a reacción contra as ideas revolucionarias e a Restauración absolutista (1814-1830).

O sexenio absolutista (1814-1820)

O inminente retorno do rei alentou as esperanzas dos sectores absolutistas, ben representados entre as elites tradicionais (clero, nobreza, mandos militares...). Mentres Fernando VII, recibido con entusiasmo por onde pasaba, desatendía as instrucións da Rexencia, alterando o itinerario previsto e adiando a entrada en Madrid. Mentres os absolutistas se organizaban, Fernando VII recibía o apoio expreso de numerosos xenerais e podía asegurarse da favorable disposición aos seus plans do goberno británico e do duque de Wellington. Durante a súa estadía en Valencia, presentáronlle un longo texto asinado por 69 deputados das Cortes, o chamado **Manifesto dos Persas**, que reclamaba a restauración da monarquía absoluta. O capitán xeneral Elío puña as súas tropas a disposición do rei e invitáballe a recobrar plenamente os seus dereitos. O 4 de maio de 1814, Fernando VII asinaba un texto, coñecido como o *Manifesto* ou *Decreto* de

Valencia, onde anunciaba que non xuraría a Constitución e declaraba “*nula e sen ningún valor nin efecto*” tanto esta como toda a lexislación emanada das Cortes. Ao mesmo tempo organizábanse as tropas que habían ocupar a capital. O rei fixo a súa entrada en Madrid o 13 de maio. As Cortes foran disoltas, os líderes liberais máis influentes estaban detidos, os sinais visibles alusivos á Constitución foran arrancados na cadea e as tropas do xeneral Eguía controlaban a cidade. Sen apenas resistencia por parte das Cortes e da Rexencia, consumárase o golpe de Estado e a

Retrato de Fernando VII (1815), de F. de Goya

[Dominio público], dende Wikimedia Commons

DOC. 1: O Manifesto dos Persas (1814).

Era costume entre os antigos persas pasar cinco días de anarquía despois do falecemento do seu rei, co fin de que a experiencia dos asasinatos, roubos e outras desgrazas os obrigase a ser máis fieis ao seu sucesor [...]

E estábamos convencidos de ser xusto restituír a V.M. a coroa dos seus maiores, sobre as antigas bases que lle fixou a monarquía [...]

A monarquía absoluta (voz que por igual causa oe o pobo con excesiva equivocación) é unha obra da razón e da intelixencia; está subordinada a unha lei divina, á xustiza e ás leis fundamentais do Estado; foi establecida por dereito de conquista ou pola submisión voluntaria dos primeiros homes que elixiron aos seus Reis [...]. Os que declaman contra o goberno monárquico confunden o poder absoluto co arbitrario [...]. Nun goberno absoluto, as persoas son libres, a propiedade dos bens é tan lexítima e inviolable que subsiste aínda contra o mesmo soberano [...]. Os máis sabios políticos han preferido esta monarquía absoluta a todo outro goberno.

restauración do absolutismo. Segundo moitos historiadores, aténdose aos indicios, o entusiasmo popular polo rei en maio de 1814 foi innegable. Sen embargo, non serían tanto a volta ao absolutismo como a liberación do dominio francés e a recuperación da paz, personificadas en Fernando VII, as causas desta adhesión.

Evidentemente, a fácil vitoria de Fernando VII puxo de relevo a debilidade dos apoios ao réxime constitucional no interior. Non foi dende logo allea tampouco ás circunstancias internacionais: a derrota napoleónica, o éxito da **restauración monárquica**, a nova orde europea deseñada no **Congreso de Viena** (1814-1815), a formación da **Santa Alianza** (1815).

Sen embargo, a pretensión dun completo **retorno ao Antigo Réxime** (privilexios, réxime señorial, Inquisición) resultou máis difícil do que pensaban os absolutistas:

- O **restablecemento dos señoríos foi incompleto** ao asumir a Coroa a xurisdición cuestionando a posición da aristocracia señorial.
- A **crise económica** e os **problemas da Facenda** agraváronse. As poucas e limitadas propostas de reforma naufragaron ante a oposición dos sectores máis inmovilistas.
- As escasas dotes do monarca, o influxo da *camarilla de palacio* e a inestabilidade ministerial revelaban a **falla de propostas de goberno** á altura dos graves problemas do país.

Os liberais foron obxecto dunha sistemática represión que os condenou ao exilio ou á clandestinidade. Numerosas conspiracións, con frecuente intervención das sociedades masónicas, tiveron lugar ao longo do período e traducíronse en múltiples **pronunciamentos militares**: Espoz y Mina (1814), Porlier (1815), Richart (1816), Lacy (1817)... Finalmente, en xaneiro de 1820 o **tenente coronel Riego** pronunciouse en Cabezas de San Juan (Sevilla), onde estaban acantonadas as tropas destinadas a combater aos

Reunión do Congreso de Viena (1814-15) segundo un gravado da *Historia del Consulado e do Imperio*, 1876, de A. Thiers.

Fondo antigo da Biblioteca de Sevilla [CC BY-SA], dende Flickr.

DOC.2: Manifesto-Decreto de Valencia (4-V-1814).

As Cortes [...] no mesmo día da súa instalación [...] despoñéronse da soberanía, pouco antes recoñecida polos mesmos deputados, outorgándolla nominalmente á nación para apropiá-la para mesmos e dar a esta, despois, sobre tal usurpación, as leis que quixeron, impoñéndolle o xugo de que forzosamente as recibise nunha nova Constitución [...]; e o que era verdadeiramente obra dunha facción, era revestido [...] de vontade xeral [...] Declaro que o meu real ánimo é non só non xurar nin acceder á dita Constitución nin a decreto ningún das Cortes xerais e extraordinarias [...] senón declarar aquela Constitución e tales decretos nulos e de ningún valor ou efecto, agora nin en tempo ningún, como se xamais sucedesen tales actos.

DOC. 3: Manifesto á Nación Española da Xunta Provincial de Galicia, presidida por Juan Díaz Porlier (1815).

Españóis: [...] Obríganos pola necesidade, vendo que a verdade non pode chegar a oídos do Rei, sitiado a toda hora polos seus conselleiros [...] tomamos a terrible, pero indispensable resolución de reclamara coas armas na man o que se negou ás nosas solicitudes. O noso obxectivo é o de España enteira: unha monarquía sometida a leis xustas e sabias e constituída dun xeito que sexa garantía, tanto das prerrogativas do trono coma dos dereitos da nación. Pedimos a convocatoria de Cortes nomeadas polo pobo e que estas teñan liberdade de facer na Constitución proclamada pola Corte extraordinaria, os cambios que esixe a nosa situación.

DOC. 4: Fernando VII acepta a Constitución de 1812 (10-III-1823).

Mentres eu meditaba maduramente coa solicitude propia do meu paternal corazón as variacións do nos réxime fundamental que parecían máis adaptables ao carácter nacional e ao estado presente das diversas opcións da monarquía española, así como máis análogas á organización dos pobos ilustrados, fixéstesme comprende que se restablecese aquela Constitución que entre o estrondo das armas hostís foi promulgada en Cádiz en 1812, ao tempo que con asombro do mundo combatiades pola liberdade da patria. Oín os vosos votos e, como tenro pai, condescendín ao que conduce á súa felicidade. Xurei esa Constitución [...] e sempre serei o seu máis firme apoio [...] Marchemos francamente, e eu o primeiro, pola senda constitucional.

independentistas americanos. O apoio doutras gornicións forzou finalmente a Fernando VII a aceptar a Constitución de 1812 en marzo de 1820.

O trienio liberal (1820-1823)

Entre marzo de 1820 e outubro de 1823 desenvolveuse a **segunda experiencia liberal española**. Moitas das medidas aprobadas polas Cortes de 1810 a 1814 foron recuperadas:

- **Restauráronse a Constitución de 1812 e as institucións nela previstas:** Cortes unicamerais, goberno responsable, concellos, deputacións, Milicia nacional.
- **Aplicouse a lexislación socioeconómica gaditana:** abolición de señoríos, desvinculación de morgados, desamortización, liberdade de industria e comercio...
- **O restablecemento das liberdades** alentou o debate público a través da prensa e das sociedades patrióticas.

Pero o réxime liberal tivo que facer fronte a **múltiples dificultades**:

- En primeiro lugar, os persistentes **problemas económicos e fiscais**.
- En segundo lugar, fíxose evidente a **división interna dos liberais** entre **moderados** e **exaltados**. Os primeiros postulaban a consolidación do réxime liberal co concurso dos sectores tradicionais (Coroa, Igrexa, nobreza territorial). Isto supuña concesións conservadoras: a Constitución debía ser reformada en prol dun reforzamento do executivo, o sufraxio restrinxido e as Cortes convertidas en bicamerais cunha cámara alta reservada á nobreza titulada. Aínda que os moderados tiveron maioría nas Cortes do trienio e dominaron os gabinetes gobernamentais, estas

O tenente coronel Rafael de Riego (1820)

[Dominio público], dende [Wikimedia Commons](#)

DOC. 5: Manifesto do tenente coronel Riego en Cabezas de San Juan (1-I-1820).

"Soldados, o meu amor cara a vós é grande. Polo mesmo eu non podía consentir, como xefe voso, que se vos afastase da vosa patria [...]. España está a vivir a mercé dun poder arbitrario e absoluto, exercido sen o menor respecto ás leis fundamentais da nación. [...] A Constitución española, xusta e liberal, foi elaborada en Cádiz entre sangue e sufrimento. Máis o rei non a xurou e é necesario, para que España se salve, que o rei xure e respecte esa Constitución de 1812."

DOC. 6: Acordo secreto do Congreso de Verona (22-XI-1822).

Os plenipotenciarios abaixo asinantes, autorizados especialmente polos seus soberanos para facer algunhas adicións ao tratado da Santa Alianza convíron:

1º As altas partes contratantes, plenamente convencidas de que o sistema de goberno representativo é tan incompatible co principio monárquico como a máxima da soberanía do pobo é oposto ao principio do dereito divino, obríganse, do xeito máis solemne a empregar tódolos seus medios e unir tódolos seus esforzos para destruír o sistema de l sistema del goberno representativo de calquera estado de Europa onde exista e para evitar que se introduza nos Estados onde non se coñece. [...]

4º. Como a situación actual de España e Portugal reúne por desgraza tódalas circunstancias ás que fai referencia este tratado, as altas partes contratantes, confiando á Francia o cargo de destruílas[...]

Por Austria, Metternich. Por Francia, Chateaubriand. Por Prusia, Berestorff. Por Rusia, Nesselrode.

DOC. 7: Decreto de Fernando VII anulando a obra lexislativa do Trienio Liberal (1-X-1823).

Sentado xa novamente no trono de San Fernando pola man sabia e xusta do Omnipotente, polas xenerosas resolucións dos meus poderosos aliados e polos denodados esforzos do meu primo, o duque de Angulema e o seu bravo exército, deixando prover o remedio ás máis urxentes necesidades dos meus pobos, e manifestar a todo o mundo a miña verdadeira liberdade, decídín decretar o seguinte:

1º Son nulos e de ningún valor tódolos actos de goberno chamado constitucional (de calquera clase e condición que sexan) que dominou aos meus pobos dende o 7 de marzo de 1820 ata hoxe 1 de outubro de 1823, declarando, como declaro, que en toda esta época carecín de liberdade.

propostas non pasaron de tales. Pola contra, os **exaltados**, fortes en xuntas e sociedades patrióticas, defendían a ultranza a Constitución de 1812 e consideraban que a radicalización das reformas e a mobilización popular (sectores urbanos, campesiñado) serían fundamentais para asentar o liberalismo.

- En terceiro lugar, a **oposición absolutista ou realista** manifestouse en diversas fronteiras. Por unha banda, sectores cortesáns alentados polo monarca promoveron **conspiracións** contra o réxime liberal, como o que culminou co intento de golpe de Estado protagonizado pola Garda Real en xullo de 1822. Pola outra, unha ampla maioría do clero e sectores nobiliarios, importantes sobre todo entre a pequena fidalguía rural, aproveitaron o descontento campesiño para armar **partidas realistas**, que chegaron a ser moi activas no País Vasco, Navarra, Cataluña e o norte de Castela, combatendo cos métodos da tradición guerrilleira da Guerra da Independencia e anticipando o futuro carlismo. Pero nin as conspiracións de palacio nin as partidas realistas foron quen de derrubar o sistema constitucional. Sería a intervención exterior, pedida polos realistas da **Rexencia de Urgell** (1822) e o propio monarca, a que provocaría a súa caída. No Congreso de Verona (novembro de 1822), as potencias da **Santa Alianza** decidiron intervir en España. En abril de 1823, as tropas francesas comandadas polo duque de Angulema (os cen mil fillos de San Luís), invadían o país sen encontrar unha seria resistencia do exército liberal. En outubro de 1823, Fernando VII recuperaba o seu poder absoluto.

Desembarco de Fernando VII no Puerto de Santa María (c.1823), recibido polo duque de Angulema, obra de J. Aparicio

[Dominio público], desde [Wikimedia Commons](#)

Fusilamento de Torrijos e os seus compañeiros na praia de Málaga (1831), por A. Gisbert (1888).

[Dominio público], desde [Wikimedia Commons](#)

DOC. B: Manifesto ultrarrealista publicado en Llagostera (Girona) e asinado por N. Abrés (22-IX-1827).

Cataláns: xa é tempo de romper o meu silencio para vindicarme convosco da calumnia da que nos acusan tódolos bispos do principado nas súas respectivas pastorais, atribuíndo os nosos heroicos feitos a ser obra de sectarios xacobinos, borrón que estou sentindo sen que poida deixar de manifestalo; nada diso; morte a estes é o que xuramos. Algúns destes mesmos prelados saben ben que fixeron os que agora chaman xefes desnaturalizados. Fixéronos saber palpablemente que o Rei se fixera sectario e que, se non queríamos ver a Relixión destruída, debía elevarse ao trono ao infante don Carlos.

Logo, cando se viu o espírito do pobo, prohibiron os primeiros vivas para realizalos cando xa estaba formada a forza. Xa estamos hoxe con ela. E que é o que fixeron? Deixarnos na estacada sen saír na nosa axuda os que estaban conformes, porque ven o perigo e non queren expoñerse a perder os seus pingües prebendas e destinos.

É, pois, chegado o caso, compatriotas meus, de que todos non unamos contra os nosos inimigos; ao Rei o teñen oprimido e enganado, e os egoístas comezan a vacilar porque temen. Non hai que desmaiar, os principais axentes continúan a favor noso por ser mutua a causa que nos obriga a poñernos en actitude hostil.

Relixión, trono sen mancha, valor e constancia sexa a nosa divisa e, desprezando a traidores e sectarios, formemos un muro impenetrable contra os malvados, así seremos felices e nos bendicirán os nosos fillos.

A década ominosa (1823-1833)

A restauración do absolutismo foi seguida dunha **sistemática represión política**. Un amplo aparato represivo, que incluía á Superintendencia Xeral de Policía do Reino (1824), o numeroso corpo de voluntarios realistas (1823) e as inquisitoriais Xuntas da Fe, perseguíu calquera disidencia. Os sospeitosos de inclinacións liberais sufriron persecución e cárcere, foron apartados da administración e o exército e non poucos executados. Entre 15.000 e 20.000 tiveron que exiliarse. Nestas condicións, o liberalismo, fortemente dividido ademais, quedou condenado á inoperancia. Tódalas as conspiracións e intentos do pronunciamento, caso do encabezado polo xeneral Torrijos en 1826, fracasaron estrepitosamente.

Alguns ministros de Fernando VII, caso de López Ballesteros ou Cea Bermúdez, promoveron dende mediados da década de 1820 **reformas** que pretendían asentir a monarquía e salvar ao Estado da quebra. Os exemplos destas son numerosos: a creación do Consello de Ministros (1823), a aprobación do Código de Comercio (1829), a fundación do Banco de San Fernando (1829) e da Bolsa de Comercio (1831), o establecemento do Ministerio de Fomento (1832), algunhas medidas fiscais e financeiras. Pero, por moi moderadas que fosen estas reformas, non deixaron de provocar a resistencia dun sector do absolutismo, os **ultrarrealistas**, contrarios a calquera mudanza, que se había aglutinar arredor da figura de Carlos María Isidro, irmán do rei e, dada a ausencia de descendencia, seu sucesor.

En Cataluña, os **ultrarrealistas** co concurso dunha boa parte do clero promoveron unha revolta armada, aproveitándose da pésima situación económica de sectores do campesiñado e dos artesáns rurais. A **Guerra dels Malcontents** ou **Agraviats** (1827) foi reprimida sen contemplacións polo exército real.

O enfrontamento entre absolutistas reformistas e ultrarrealistas chegou ao seu punto culminante na fin do reinado por mor da **cuestión sucesoria**. Tras tres matrimonios sen descendencia, Fernando VII casou en 1829 cunha sobriña súa, María Cristina das Dúas Sicilias. Dende 1713 estaba vixente na monarquía española a lei sálica, introducida por Felipe V, que impedía reinar ás mulleres. En 1789, as Cortes aprobaran unha **Pragmática Sanción** que a

DOC. 9: Pragmática Sanción sobre a sucesión á Coroa (29-III-1830).

Don Fernando VII, pola graza de Deus, Rei de Castela, de León, de Aragón, das dúas Sicilias, de Xerusalén, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca de Menorca, de Sevilla, de Sardeña [...], das Indias Orientais e Occidentais [...] Arquiduque de Austria; Duque Borgoña, de Brabante e de Milán [...] Conde de Abspurg, de Flandres, Tirol e Barcelona; Señor de Biscaya [...]

Aos Infantes, Prelados, Duques, Marqueses, Condes, Ricos-homes, Priores, Comendadores das Ordes e Subcomendadores; Alcaldes dos Castelos, Casas fortes e chas; aos do meu Consello Presidentes e Oidores das miñas Audiencias e Chancelerías, Alcaldes, Alguacís da miña Casa e Corte, e a tódolos Corrixidores, Asistentes, Gobernadores, Alcaldes maiores e ordinarios [...] Ministros e persoas de tódalas cidades, vilas e lugares destes meus reinos e Señoríos [...] SABEDE:

Que nas Cortes que se celebraron no meu palacio do Bo Retiro o anos de 1789 tratouse a proposta do rei, meu augusto Pai, que está na gloria, da necesidade e comenencia de facer observar o método regular establecido polas leis do reino e polo costume inmemorial de suceder na coroa de España con preferencia de maior a menor e de varón a femia, dentro das respectivas liñas pola súa orde; e tendo presentes os inmensos bens que da súa observancia por máis de 700 anos reportara a esta monarquía, así como os motivos e circunstancias eventuais que contribuíron á reforma decretada polo auto acordado de 10 de maio de 1713,

elevaron ás súas reais mans unha petición con data 30 de setembro do referido ano 1789, facendo mérito das grandes utilidades que viñeran ao reino, xa antes, xa particularmente despois da unión das Coroas de Castela e Aragón, pola orde de suceder sinalada na lei 2ª, título 15, partida 2ª, e suplicándolle que, sen embargo da novidade feita no citado auto acordado,

tivese a ben mandar se observase e gardase perpetuamente na sucesión da monarquía dito costume inmemorial, testemuñado na citada lei, como sempre se observara e gardara, publicándose pragmática-sanción como lei feita e formada en Cortes, pola cal constase esta resolución e a derogación de dito auto acordado. A esta petición dignouse o Rei, meu augusto Pai, resolver, como lle pedía o Reino, decretando á consulta coa que a xunta de asistentes a Cortes, gobernador e ministros da miña real cámara de Castela acompañaron a petición das Cortes.[...]

E, polo tanto, mándovos a todos e cada un de vós nos vosos distritos, xurisdicións e partidos, gardades, cumprades e executades e fagades gardar, cumprir e executar esta miña Lei e Pragmática-sanción en todo e por todo segundo e como nela se contén[...], que así é a miña vontade; e que ao traslado impreso desta miña Carta, asinada de don Valentín de Pinilla, meu escribán de cámara máis antigo e de Goberno do meu Consello, se lle dea a mesma fe e crédito que a súa orixinal. Dada en Palacio

a 29 de marzo de 1830.
EU EL-REI.

derrogaba, pero esta non foi publicada ata 1830, cando xa a consorte real agardaba, inesperadamente, descendencia. Ao pouco nacíu a princesa Isabel. Os sectores ultrarrealistas aliáronse arredor do irmán do rei e ata o daquela sucesor, Carlos María Isidro. En 1832, aproveitando unha grave enfermidade do rei, o ministro Calomarde conseguiu que este asinase un decreto derogatorio da *Pragmática Sanción*. A inesperada recuperación do monarca frustrou a manobra ultra e restableceu aquela no seu vigor. Carlos María Isidro e a súa familia marchaban a Portugal nun exilio encuberto. Mentres, dúas amnistías posibilitaban o retorno de numerosos exiliados liberais.

Á morte de Fernando VII (29/IX/1833), **Isabel II** asumía a coroa aos dous anos baixo a rexencia da súa nai María Cristina. Mentres os partidarios de Carlos María Isidro levantaban partidas, a rexente trataba de achegarse aos sectores máis moderados do liberalismo para defender o trono de Isabel II. Comezaba a primeira guerra carlista.

A independencia das colonias americanas (1808-1824).

O proceso que conduciu á independencia dos dominios españois en América comezou coa crise de 1808 pero estivo xestándose dende finais do século XVIII. Na súa xénese confluíron diferentes factores:

- O **malestar das elites crioulas** tiña raíces económicas (a explotación comercial e fiscal da que eran obxecto as colonias por parte da metrópole), políticas (a marxinación dos ámbitos de poder en prol dos peninsulares) e sociais (a ameaza das maiorías sometidas: indios, negros e mestizos).
- Os **intereses económicos dalgúns países**, singularmente da Gran Bretaña, para quen o vínculo colonial supuña un atranco ao crecemento das súas actividades comerciais.

Mapa: A independencia da América española (1816-1824).

Fonte: [De revolutionibus...Geotistoria](#)

DOC. 10: Capitulación de Ayacucho (9-XII-1824).

Don José Canterac, tenente xeneral dos reais exércitos da S.M.C., encargado do mando superior do Perú por ser ferido e prisioneiro na batalla deste día o excelentísimo señor vicerrei don José de la Serna, logo de oír aos señores xenerais e xefes que se reuniron despois de que o exército español[...] crin conveniente propoñer e axustar co señor xeneral de división da República de Colombia Antonio José de Sucre, comandante en xefe do exército unido libertador do Perú, as condicións que conteñen os artigos seguintes:

- 1º O territorio que gornecen as tropas españolas no Perú será entregado ás armas do exército libertador [...] Je tamén serán entregados os restos do exército español, as bagaxes, cabalos de tropa, as gornicións [...]
- 2º Todo individuo do exército español poderá libremente regresar ao seu país [...]
- 4º Ningunha persoa será incomodada polas súas opinións anteriores aínda que prestase servizos sinalados a favor da causa do rei [...]
- 13º Permitirase aos buques de guerra e mercantes españois facer víveres nos portos do Perú [...]
- 14º Darase pasaporte aos buques de guerra e mercantes españois para que poidan saír do Pacífico ata os portos de Europa.
- 15º Tódolos xefes e oficiais prisioneiros na batalla dese día quedarán dende logo en liberdade [...]

- O **influxo ideolóxico** da ilustración e o exemplo dos procesos revolucionarios habidos en EE.UU. (1776), Francia (1789) e Haití (1804).

A crise política de 1808 provocou nas colonias unha resposta semellante á acontecida no territorio peninsular, a **formación de Xuntas** que se arrogaron, polo menos interinamente a soberanía. Dentro delas apareceron decontado as disputas entre os independentistas e os partidarios de manter a fidelidade a Fernando VII. En maio de 1810, os independentistas fixéronse co poder en Buenos Aires e a independencia das terras do virreinato do Río da Prata foi irreversible. Sen embargo, os partidarios de manter os vínculos políticos coa metrópole deron neutralizado as iniciativas independentistas en México e Nova Granada e a penas tiveron problemas no Perú.

A partir de 1814, a situación mudou significativamente. Os líderes independentistas (Bolívar, San Martín, Sucre). Buscaron o apoio da maioría non branca e recibiron axuda de Gran Bretaña e EE.UU. A Coroa española, debilitada pola situación política interna e carente de recursos ante a calamidade das finanzas públicas, non puido a penas intervir en ultramar. As guerras de independencia foron maioritariamente conflitos civís que enfrontaron a independentistas con realistas en cada un dos territorios. A derrota realista en Ayacucho (1824) puxo fin ao dominio español no continente americano. O imperio español ficou reducido dende aquela a Cuba, Puerto Rico e Filipinas.

As consecuencias da independencia das colonias americanas foron de gran transcendencia:

- Naceron **novos Estados independentes** fracasando, ante os intereses particulares das elites crioulas de cada territorio, os proxectos de integración (panamericanismo).
- As **dificultades fiscais da monarquía española** agudizáronse así como os problemas daquelas actividades agrícolas e artesanais dependentes dun mercado colonial protexido.
- A **incapacidade das autoridades fernandinas** quedou en evidencia.
- A monarquía española, sen o aporte que representaba o seu vasto imperio colonial, ficou relegada a unha **posición secundaria no concerto internacional**.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS:

- ALFEIRÁN, X. et al.: *Historia de España 2º Bach*, Vigo, Baía Edicións-Consorcio Editorial Galego, 2016.
- ALVÁREZ REY, L. et. al.: *Historia de España. 2ª Bacharelato. Aula 3D*, Barcelona, Vicens-Vives, 2016.
- CANAL, J.[dir.]: *Historia contemporánea de España*, vol. 1: **1808-1898**, Madrid, Taurus-Fund. Mapfre, 2017.
- ESDAILE, Ch.: *La Guerra de la Independencia. Una nueva historia*, Barcelona, Ed. Crítica, 2003.
- FERNÁNDEZ ROS, J.M et. al.: *Historia de España 2º Bachillerato*, Madrid, Santillana Educación, 2016.
- FONTANA, J.: *La época del liberalismo*, FONTANA, J.; VILLARES, R. (dir.), *Historia de España*, vol. 6, Barcelona, Ed. Crítica-Marcial Pons, 2007.
- La quiebra de la monarquía absoluta (1814-1820)* (ed. anotada e revisada polo autor), Barcelona, Ed. Crítica, 2002.
- De en medio del tiempo. La segunda restauración española, 1823-1834*, Barcelona, Ed. Crítica, 2013.
- FUSI, J.P.; PALAFOX, J.: *España, 1808-1996: El desafío de la modernidad*, Madrid, Espasa, 2000.
- GIL ANDRÉS, C.: *50 cosas que hay que saber sobre Historia de España*, Barcelona, Editorial Ariel, 2016.
- LA PARRA LÓPEZ, E.: *Fernando VII. Un rey deseado y detestado*, Barcelona, Tusquets Editores, 2018.
- VV.AA.: *Historia de España*, Madrid, Ed. Santillana, 2004.